

USPOSABLJANJE ZA ZAŠČITO IN REŠEVANJE OB NARAVNIH IN DRUGIH NESREČAH V OSNOVNI IN SREDNJI ŠOLI

Janko Hamler*

UDK 614.8 : 373.3/5

Z raznovrstnostjo virov ogrožanja posameznika, okolja in skupnosti je povezano človekovo prizadevanje za zmanjšanje in preprečevanje posledic naravnih in drugih nesreč ter odgovoren odnos do življenjskega okolja. Oblikovanje zavesti po prevenciji ter usposobitev za osnovna zaščitna in reševalna dejanja postaja nujna sestavina v vzgojno-izobraževalnem sistemu ne glede na politične in druge razlike. Iz dosedanjih izkušenj delovanja zaščitnega sistema v Sloveniji bi veljalo namenjati posebno pozornost ponudbi kakovostnih in strokovno podprtih vsebin za uresničevanje preventivne zavesti in osnovnih znanj za zaščito in reševanje v primerih naravnih in drugih nesreč, ki bi z izvedbo na osnovnošolski in še posebej srednješolski ravni zagotavljale ustrezno podlago za varno vsakdanje življenje kot osnovno vrednoto.

Še posebej v zadnjem desetletju se tudi pri nas ob vsaki večji naravni ali drugi nesreči predvsem v strokovnih analizah posledic pojavlja zahteva po ustreznem preventivnovzgojnem pristopu in usposabljanju v izobraževalnem sistemu.

S tem prispevkom želim pozornost strokovne javnosti usmeriti k izhodiščem in vsebini, s katerimi bo mogoče strokovno in kakovostno uresničevati upravičene zahteve po večji varnostno-zaščitni kulturi. Ob sedanji zastopanosti najbolj nujnih vsebin iz zaščite in reševanja v slovenskih osnovnošolskih in še posebej v srednješolskih programih, pa še to samo za primere najbolj značilnih naravnih nesreč, nikakor ni mogoče pričakovati ustrezne preventivne zavesti. Prav tako je težko pričakovati uporabo funkcionalnih znanj in veščin iz zaščite in reševanja v primeru potrebe, niti ni mogoče ustrezno razvijati zaščitne in varnostne pripravljenosti za potrebe hitrega tehnološkega razvoja in virov ogroženosti, ki jih ta pri naša s seboj. (6).

Stanje na področju usposabljanja za zaščito in reševanje v šolskem sistemu

Vsebine in zaščite in reševanja v primeru naravnih nesreč so bile v osnovni in srednji šoli vseskozi doslej glede na veljavni koncept obrambno-zaščitnega or-

ganiziranja sestavni del usposabljanja mladine za SLO in DS. V zakonskih podlagah so politično doktrinarna izhodišča prevladovala nad strokovnostjo in realnimi potrebami. Resnejši vpogled v ta sistem usposabljanja takoj pokaže, da gre za izredno poenostavljen in enostranski pristop ter vztrajanje na ozkosti vzgojno-izobraževalnih smotrov in ciljev tovrstnega usposabljanja. Predpisani cilji usposabljanja za zaščito in reševanje so zajemali samo usposabljanje za nekatere elemente zaščite na ravni posameznika, in to predvsem v vojni. Zato je bilo področje zaščite in reševanja tudi v učnih načrtih zreducirano na nekaj prevladujočih gesel. Prevladovala je zahteva po poznavanju organizacijske in normative ureditve civilne zaščite. Osnovna usposobljenost za zaščito in reševanje v okoliščinah naravnih in drugih nesreč ter poznavanje vsakdanjega preventivnega ravnanja pa je bilo stranskega pomena. Celoten koncept usposabljanja mladine za obrambo in zaščito je bil normativno zaobsežen z zvezno zakonodajo ter Dogovorom o enotnih osnovah usposabljanja za SLO in DS (8). Etatiističnost v pristopu, ki ga je narekoval Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo, je zaokrožal popolnoma poenoten ter za celo državo veljaven in standardiziran način izvedbe vseh elementov tega pouka* v osnovnih in srednjih šolah. Republiške šolske in političnoupadne oblasti so sicer ob sprejemanju zveznega dogovora sodelovale, vendar je bil ves sistem precej nedovzeten za večje posege, kljub vse bolj izraženim kvalitativnim spremembah, ki so jih zahtevale domače izkušnje ter poznavanje teorije in prakse drugod po svetu.

Osnovna šola

Začetki enotno določenih osnov za to ravno usposabljanja segajo v šolsko leto 1975/76. Sprejetih je bilo več vzgojnih ciljev od prvega do osmega razreda, s podajanjem izobraževalnih vsebin pa so se učitelji različnih predmetov ukvarjali od petega razreda naprej. Kot posebni (samostojni) obliki sta bila predpisana tečaj prve pomoči v sedmem razredu (35 ur) in tečaj o puški v osmem razredu (10 ur). Kljub nekaterim manjšim popravkom v vsebini enotnih osnov na zvezni ravni je za osnovnošolske cilje prevladovala potreba po vzgoji in usposobitvi celotne populacije za potrebe SLO in DS, in sicer v skladu z njihovimi zmoglostmi za zaščito pred posledicami delovanja raznih ubojnih sredstev, nalezljivih bolezni, elementarnih nesreč, za dajanje prve pomoči, zaščito pred vojnim razdejanjem idr.

Program življenja in dela osnovne šole

V sedaj veljavnem predmetniku in učnih načrtih za posamezne predmete je poudarjeno Prva pomoč in zaščita* upoštevano v obliki nekaj vgrajenih vsebin o zaščiti pri posameznih predmetih, v 7. razredu je načrtovan tečaj prve pomoči v obsegu 30 ur v 8. krajša tečajna oblika (10 ur) z vsebinami iz življenja in gibanja v naravi ter s protipožarno zaščito. V vsakem šolskem letu je predviden še en obrambni dan. Pri več predmetih ugotovimo v njihovih temeljnih smotrih poudarjeno potrebo po znanjih za osebno zaščito in oblikovanju preventivne zavesti kot potrebo vsakega odrasčajočega. Za primer povzemam najpogostejše sugestije: to je spoznavanje različnih nevarnosti in usposabljanje za čimbolj racionalno in varno ravnanje ob raznih nevarnostih pri naravnih in drugih nesrečah ter v posebnih

* Za pouk Obrambe in zaščite v srednji šoli ter Prve pomoči in zaščite v osnovni šoli je bil konec 70. let po predpisanem učnem načrtu izdelan projekt kabineta. S standardiziranim kompletom je bilo v Sloveniji opremljenih 96% vseh srednjih in 30% osnovnih šol.

* Leta 1985 smo iz osnovne šole odstranili vojaške vsebine, ker niso bile v skladu z določili dopolnilnega protokola k Ženevskim konvencijam, ter vse dejavnosti v osnovni šoli z zaščitnega in samozaščitnega področja usposabljanja poimenovali »Prva pomoč in zaščita«.

Fotodokumentacija: B. Knific (obramba)

okolicičinah. V ta kontekst so vključene tudi vsebine iz prometne vzgoje s poudarkom na skrbi za lastno varnost in varnost sošolcev, varen umik iz razreda in šole v primeru nevarnosti, preprečevanje nesreč doma in v šoli, varno ravnanje z gospodinjskimi, tehničnimi in drugimi stroji ter aparati. V smotnih in pojasnilih k posameznim poglavjem je dan precejšen poudarek osebnih higieni in varovanju zdravja. Večkrat so poudarjena opozorila o nevarnostih, ki preže v vodi, o tem, kako se znajdemo v naravi, o nalezljivih boleznih in zastrupitvi ter varstvu pred požari. Takšne pozitivne (načelne) opredelitve pa ob prehodu na konkretizacijo ciljev in nalog v učnovzgojnih vsebinah izgube svoj prejšnji namen; še posebej je to opazno za vsebine iz zaščite in reševanja ob naravnih nesrečah. Posamične elemente teh vsebin je mogoče zaslediti v kontekstu nekaterih tem zgolj fragmentarno. Dodatna ovira pri tem je v uporabi neustrezne terminologije in v nenatančnosti pojmovnih in vsebinskih razmejitev. Zaradi upoštevanja ustreznih vsebin vsekakor izstopajo učbeniki za gospodinjstvo za 7. in 8. razred z delovnimi zvezki ter učbenik za 6. razred za tehnično vzgojo.

Študijski programi bodočih učiteljev na večini smeri zaenkrat prav tako ne zagotavljajo ustreznih znanj, razen redkih izjem, še manj pa primerne didaktične podpore, da bi učitelji lahko kljub navedenim pomanjkljivostim ustrezno selekcionirali in dopolnjevali pouk z znanji iz prevencije ter zaščite in reševanja. Iz njihovih izjav je razvidna tudi potreba po organiziranem permanentnem dousposabljanju za te vsebine, zato jim, kot navajajo, preostane le določeno splošno znanje, oblikovano predvsem iz javnih medijev, ter lastno prepričanje o potrebnosti poudarjanja tudi teh elementov.

Tudi učnih pripomočkov je na šolah premalo, poleg tega pa je po normativi kabineta za področje reševanja in zaščite na voljo le šest enot standardiziranih za-

ščitnih sredstev ter nekaj vsebinsko in didaktično zastarelih kasetnih filmov. Za potrditev stanja je značilno razvrščanje odgovorov učencev 8. razredov na eksplicitna vprašanja (7) o zadostnosti in ustreznosti znanj in usposobljenosti za najdenje ob naravnih in drugih nesrečah ter nudenju prve pomoči in samopomoči. Daleč največ jih je izrazilo stališče, da so si pridobili nekaj teh znanj, vendar bi si želeli bistveno več. Enako je za tečaj iz prve pomoči, ki je vsebinsko ustrezen, vendar želijo večji poudarek predvsem na praktičnem delu in vsakdanje uporabi vsebini.

Tečaj prve pomoči, življenja in gibanja v naravi ter protipožarne zaščite

Za prevencijo in še bolj za potrebe zaščite in reševanja je pomembna vsebina tečaja prve pomoči. V njem so glede na razvojno stopnjo učencev zajeta temeljna znanja in spretnosti za dajanje prve pomoči in za samopomoč, ki so potrebna ob naravnih in drugih nesrečah, podane so tudi osnove zaščite in pomoči pri raznih nenadnih stanjih in drugih poškodbah. Vsebinsko je didaktično zahtevna zaradi poudarka na praktičnem delu, zato je načrtovana delitev oddelka v skupine. Ob dejstvu, da je zadnje strokovno usposabljanje učiteljev, ki izvajajo tečaj, potekalo leta 1983, leta, je iz ugotovitev ob obiskih razviden upad kakovosti, prav tako vse bolj po svoje krojijo (zmanjšujejo) število ur, prevladuje verbalizem, pomanjkanje denarja onemogoča zadostno preskrbo z obveznim potrošnim materialom, fluktuacija zmanjšuje število verificiranih učiteljev, zato šole angažirajo zunanje sodelavce iz zdravstvene službe, s tem pa ta obveznost postane za učence fakultativna oblika in pride na vrsto šole po končanem rednem pouku. Življenje in gibanje v naravi ter protipožarna zaščita je tečaj, s katerim smo leta 1985. leta zamenjali neustrezno vsebino o puški. S tem smo želeli vsaj delno odpraviti prej navedene pomanjkljivosti ob (ne)vgrajevanju k drugim predmetom predvsem na predmetni stopnji. Zato so v vsebini poudarjena osnovna znanja za gibanje v naravi, obnašanje in zaščito v nepredvidenih okoliščinah ter požarno varnost. S tem tečajem, ki naj bi v izvedbo vključeval nekatere strokovno usmerjene organizacije (gasilci, taborniki ...) iz šolskega okolja, je zaokroženo področje Prve pomoči in zaščite, ki naj bi se na sintezni in praktični ravni izpeljalo na obrambnem dnevu. Pri spremljanju teh dni prevladuje enolično in vsebinsko revno organiziranje obiskov muzejev, spomenikov in raznih razstav. Zato pa so za učence že pravi do-

godki redki prikazi gasilske, zaščitne in reševalne tehnike ter postopkov.

Kako do več znanja in boljše usposobljenosti

Zaradi splošne potrebe po bolj poudarjeni preventivni zavesti in boljši varnostno-zaščitni kulturi je vredno delovati v naslednjih smereh:

- Z večjim posluhom (kot doslej) odgovornih za javno šolstvo je treba začeti v predvidenih spremembah v osnovni šoli uveljavljati strokovno podprte predloge, ki so že nekaj časa evidentni. Odstraniti velja preživele vsebine in v smeri sodobnih vzgojno-izobraževalnih načel ponuditi ob teoretskem poznavanju tudi uporaben pouk, ki mu bosta preventivna zavest in usposobljenost za zaščito in reševanje čim bolj vsakdanje prilagojeni.
- Ob upoštevanju razvojne stopnje osnovnošolcev je še posebej na razredni stopnji nujno potrebno poskrbeti za ustrezno varnost in zaščito učencev skozi sistem organizacije življenja in dela šole, ker so otroci na tej kognitivni ravni še dodatno izpostavljena kategorija v primerih naravnih in drugih nesreč. To poleg prostorskih in komunikacijskih zahtev predvideva tudi ustrezno usposobitev učiteljev.
- Integrirani pouk, ki naj bi presejal faktografijo in siceršnje didaktično neustreznost ter zastarelost pouka kakor tudi »imperialno sterilnost« predmetnih vsebin v osnovni šoli, je ena od učinkovitih poti za bolj prisotno splošno preventivno zavest kot vrednoto.
- Večja samoaktivnost učencev je odvisna tudi od boljših učbenikov in druge dodatne literature ter boljše materialne in strokovne podlage pouka, zato bo tudi za tovrstne potrebe nujno čimprej pripraviti več že dalj časa načrtovanih priročnikov in učnih sredstev ter uspešneje uveljavljati prisotnost teh vsebin v učnih načrtih in učbenikih. Bodočim učiteljem pa bo treba že med študijem bolj približati celotno varnostno-zaščitno kulturo v vsakdanji preventivni in zaščitni dimenziji.

Srednja šola

Učne vsebine iz prevencije in zaščite ter reševanja so bile del koncepta že prej omenjenih enotnih osnov.* Za vgrajevanje v splošno-izobraževalne in strokovne predmete je bil pripravljen projekt vsebin, ki kljub podpornim sklepom šolskih oblasti ni nikoli zaživel. Zato se tudi te vsebine niso v ustrezni meri prebile v učne načrte in učbenike. Zavedajoč se pomanjkljivosti veljavne zasnove obram-

* Predmet Obramba in zaščita je bil v srednje šole celotne Jugoslavije uveden leta 1948 na podlagi zveznega dogovora o enotnih osnovah.

be in zaščite tudi na področju zaščitnega usposabljanja in prevencije, smo v slovenskih šolah pri predmetu Obramba in zaščita (OZ) prav pri teh temah uvedli mnoge spremembe in dopolnitve. Čeprav večina teh sprememb ni bila verificirana v veljavnem učnem načrtu OZ, smo na vsakoletnih seminarjih za učitelje v sodelovanju s številnimi strokovnimi inštitucijami organizirano pripravljali strokovna gradiva. Edini smo že pred precej leti vpeljali v pouk večje število videooddaj, zastarele komplete diapoizitov zamenjali z novimi, sproti dopolnjevali kabinete z novimi sredstvi. Vse navedeno je bilo predvsem namenjeno pouku iz zaščite ob naravnih nesrečah, civilne zaščite, zaščite in reševanja v primeru nesreč z nevarnimi snovmi, prve pomoči, protipožarne zaščite, kakor tudi osebne in vzajemne zaščite. Z dodatnimi navodili in gradivi je bila poudarjena preventivna komponenta, povezana z vsakdanjimi vprašanji o varnosti, različnosti ogrožanj, ustrezni organizaciji obveščanja itd. Ta predmet je bil do ukinitve tudi osrednji del sistema usposabljanja prebivalstva, saj je bil s srednjo šolo zajet pretežni del populacije, kar je tudi najbolj učinkovito in racionalno. V strukturi predmeta je pouk iz preventive, zaščite in reševanja ter usposabljanja iz osebne in vzajemne zaščite ob spoznavanju civilnozaščitnega sistema predstavljal 40-odstotni delež. Kljub utemeljenim zahtevam za posodobitev predmeta na podlagi pripravljenega strokovnega predloga (3) in izdelane ekspertize (1) z več v Evropi veljavnimi modeli, je bil konec lanskega šolskega leta enostransko ukinjen. V odločitvi šolskih oblasti o ukinitvi tega predmeta ni bilo mogoče razbrati nobenih strokovnih argumentov, ki bi govorili v prid odpravi tako varnostno-obrambnih kot tudi zaščitnih in samozaščitnih znanj in tovrstnega usposabljanja iz srednjih šol. Sprejeta stališča so brez koncepta in ne ustrezajo zahtevi po prilagajanju tujim vzorom; to še posebej velja za zahtevo po izvedbi tečajev in taborjenj, kar je razširjena oblika v anglosaksonskih deželah, njihova vsebina je politično selektivna, cilji so podrejeni novačenju za določene poklice, organizacija in pristop pa močno militantna.

V nasprotju s sprejetim je bil pripravljen predlog celosten, saj je na osnovi naših in tujih izkušenj ter poslanstva obramboslovne stroke, ki edina razvija ta področja v našem šolskem prostoru, vključeval interdisciplinarni pristop k ogrožanju človeka in narave. Vsebinam iz zaščite in reševanja (3) smo v teh predlogih namenili posebno pozornost, in sicer na spoznavni ravni virov ogrožanja in varnosti (naravne in druge nesreče, verjetnost, (ne)izogibnost, obvladljivost, človekov »prispevek« ...), spoznavanju z našim konceptom organiziranja zaščitne in reševalne dejavnosti. Na preventivni ravni smo med drugim poudarili delovanje naravnih in drugih nesreč na človeka in njegovo obnašanje, zaščitne in druge ukrepe ter sredstva in postopke za osebno in vzajemno zaščito, kjer je potrebno poleg ustreznega znanja in na vrednotah zas-

novane motivacije za varnejše vsakdanje življenje učence usposobiti tudi za uporabo osnovnih zaščitnih sredstev ter postopkov. Na sintezni ravni so bile predlagane tudi vsebine o nevarnih snoveh v vsakdanjem okolju s poznavanjem in preprečevanjem nesreč ter preživetjem v izjemnih okoliščinah. Po zavrnitvi predlaganega ni ustrezne nadomestitve teh znanj*, zato jih učenci ne dobijo. Prepuščeni so stihiji in nevednosti, razen na šolah, ki so obdržale obramboslovne učitelje, ki v skrajno omejenih možnostih (4 dnevni dejavnosti) skušajo izpeljati nekatere vsebine. Prav tako je zastal proces razvoja novih učil in strokovnih gradiv ter usposabljanja učiteljev, nič se ne ve o usodi obstoječih kabinetov, sklepi o vgrajevanju vsebin se ne uresničujejo, ni jih v katalogih znanj, prav tako ne v ponudbi »obveznih izbirnih vsebin« za gimnazije ...

Namesto zaključka

V razmerah, ko so bila vsa strokovna prizadevanja zreducirana na samoukinitve, se je treba ob vzpostavljanju sodobnega sistema zaščite in reševanja s ponovnim celovitim in strokovnim delovanjem zavzeti za nam ustrezno in potrebno vsebino in obliko izvedbe tovrstnih znanj in usposabljanj v srednji šoli. To je toliko bolj obvezujoče, ker je vzpostavljanje sodobnega sistema zaščite in reševanja sedaj tudi naloga slovenske države. V razvitem svetu tem vsebinam že nekaj časa namenijo veliko pozornost v okviru priprav prebivalstva prav v srednješolskem obdobju. Izpostavljanje šole je logično zaradi številčne zаетosti populacije in njene socializacijske narave ter s tem povezane racionalnosti in uspešnosti za tovrsten pouk. Iz analiz programov prevladujejo celovita prevencija, osnova dajanja prve pomoči, zaščita pred požari in nesrečami z nevarnimi snovmi v povezavi z ogrožanjem okolja, priprava na preživetje v spektru naravnih in drugih nesreč ter samopomoč v reševanju. Teoretična spoznanja se vse bolj povezujejo s praktičnimi izkušnjami in pripravi na zaščito in reševanje, kar je objektivno pogojeno s prehajanjem ogroženosti od vojne nevarnosti k tehničnim in tehnološkim nesrečam ter znanju za vsakdanje varno življenje.

Na področju naravnih nesreč je posebna pozornost namenjena večanju splošne zaščitne pripravljenosti, kar zmanjšuje posledice katastrof. Nedvoumno je potrjeno, da je uspešnost reševalnih akcij s strani operativnih enot neločljivo povezana s predhodnimi preventivnimi pripravi prebivalstva ter stopnjo njihove usposobljenosti. Zato je dana posebna pozornost načrtovanju in kontinuiranemu pristopu v šoli.

* Strokovni svet za vzgojo in izobraževanje je na osnovi stališča Zavoda RS za šolstvo sklenil, da predmet OZ ukinemo in ga ne nadomestimo. Predlagane vsebine obramboslovja naj vključijo v ustrezne temeljne predmete (kjer še niso), preostanek pa izvede v 4 dnevih dejavnosti (4).

Z obstojem in pojavljanjem vedno novih oblik ogrožanja posameznika, življenjskega okolja in družbe je realna potreba po splošnem in strokovno podprtem znanju in usposobljenosti vrednota tudi za našo srednjo šolo.

1. Ekspertiza obramboslovnih vsebin za srednje šole v RS, FSPN, Katedra za obramboslovje, Ljubljana, 1. 8. 1990.
2. Koreniti preobrat v srednješolski praksi, izhodišča za predmet Obramboslovje v programih srednjih šol. Predlog je bil objavljen v reviji Naša obramba, št. 6/7, 1990.
3. Gl. pod 2.
4. Obvestila srednjim šolam za delo v triletnih in štiriletnih smereh izobraževanja v šolskem letu 1990/91, Zavod RS za šolstvo, junij 1990.
5. Predmetnik in učni načrt osnovne šole, Zavod RS za šolstvo, 1983.
6. Ujma, št. 2, 1988, str. 113: Predlog enotnega poimenovanja in razvrščanja nesreč.
7. Vprašalnik za evalvacijo v osnovni šoli, Zavod RS za šolstvo, 1989.
8. Zadnji Dogovor o enotnih osnovah je bil objavljen v Uradnem listu SFRJ, št. 16 z dne 28. 3. 1986.

Janko Hamler

Introduction of Courses in Elementary and Secondary Schools on Protection and Rescue in the Event of Natural and Other Disasters

Various kinds of threats against individuals, the environment, and society led to the necessity of trying to reduce and prevent the consequences of natural and other disasters and to form a responsible relationship with the environment. The necessity to create an awareness of disaster provide some basic knowledge of protection and rescue became an important element in the education system, regardless of political and other differences. Based on earlier experiences of the civil defense system in Slovenia, a high quality, professional approach ought to be introduced in elementary and secondary schools in order to develop the sense of responsibility in a child to help during natural and other disasters. This education will provide a sound basis for everyday life.